



การมองทัศนะเรื่องพระเจ้าหรือพรหมผ่านมโนทัศน์ Panentheism ในคัมภีร์อุปนิษัท

สภาวะธรรมชาติ (แรกเริ่ม-ดั้งเดิม) ของพรหมัน (อาตมันบริสุทธิ์) ที่ผู้เขียนได้เสนอไว้ในบทที่ 2 ทำให้เรามองเห็นถึงสภาวะอันละเอียดที่แทรกอยู่ผ่านตัวภาษาในคัมภีร์อุปนิษัท แม้ว่าการทำความเข้าใจสภาวะอันละเอียดนี้จะถือว่าไม่สมบูรณ์หากทำความเข้าใจผ่านความหมายของตัวภาษาเพียงอย่างเดียว เพราะแท้จริงแล้วการเข้าใจถึงสภาวะนี้หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องใช้จิตที่มีความละเอียดและปัญญาอันบริสุทธิ์ในการทำความเข้าใจ การแจกแจงสภาวะดังกล่าว (ในตอนต้นของบทที่ 2) เพื่อทำให้เกิดความกระจ่างชัดมากขึ้น ทำให้เราสามารถมองเห็นถึงมโนทัศน์ที่ควรนำมาพิจารณาเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจต่อมโนทัศน์พระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทซึ่งผู้เขียนได้อธิบายและสรุปว่ามโนทัศน์ดังกล่าว คือ มโนทัศน์ Panentheism หรือ Panentheistic Monism

เป็นที่น่าสังเกตว่ามโนทัศน์ Panentheism ปัจจุบันได้ใช้อย่างแพร่หลายในการทำ ความเข้าใจสภาวะของพระเจ้าของนักปรัชญาและนักคิดกลุ่มหนึ่งทางตะวันตก และนับวันมโนทัศน์นี้ ก็ดูจะมีความสำคัญมากขึ้นในแวดวงของผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับเทววิทยา (Theology)

อย่างไรก็ตามเมื่อย้อนไปถึงรากเหง้าของมโนทัศน์ Panentheism พบว่ามโนทัศน์นี้เกิดขึ้นจากนักปรัชญาชาวตะวันตก รากศัพท์ของคำนี้พัฒนามาจากภาษากรีกโบราณ การเข้าใจมโนทัศน์พระเจ้าหรือพรหมันของปรัชญาอินเดียผ่านมโนทัศน์ Panentheism ในที่นี้ แง่หนึ่งถือเป็นการทำความเข้าใจผ่านมโนทัศน์ที่มีการพัฒนาขึ้นในทางตะวันตก

ความซับซ้อนในรายละเอียดปลีกย่อยของการใช้มโนทัศน์ Panentheism ร่วมกันทั้งในทางตะวันตกที่ใช้กันอยู่อย่างแพร่หลาย และในทางตะวันออกที่หิบบิมมโนทัศน์นี้มาใช้อธิบายสภาวะพระเจ้า (พรหมัน) เพื่อสร้างความเข้าใจที่เป็นสากล ทำให้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตถึงการใช้มโนทัศน์ Panentheism ทั้งในทางตะวันตกและในทางตะวันออกที่มีความแตกต่างหรือมีความใกล้เคียงกันอย่างไรบ้าง เนื่องจากทัศนะพื้นฐานเกี่ยวกับพระเจ้าในทางตะวันตกเมื่อเทียบกับทางตะวันออกแล้วพบว่ามีความแตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อยอย่างเห็นได้ชัด ทำให้ผู้เขียนเล็งเห็นถึงปัญหาความซับซ้อนที่อาจจะเกิดขึ้นจากการใช้มโนทัศน์ Panentheism ร่วมกัน หากผู้ศึกษาขาดข้อมูลอันเป็นรากเหง้าของการพัฒนามโนทัศน์นี้ในทางตะวันตก ซึ่งมีความสำคัญต่อการสร้างความกระจ่างชัดในการทำความเข้าใจมโนทัศน์พระเจ้า (พรหมัน) ในทางตะวันออก

เพื่อตัดปัญหาความคลุมเครือซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้ ผู้เขียนจึงหิบบยกประเด็นดังกล่าวมาวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทที่ 3 นี้ เนื่องจากผู้เขียนมีความเห็นว่าทัศนะของนักปรัชญาตะวันออก

เกี่ยวกับพระเจ้า (พรหมัน) มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในที่นี้อาจหายไปได้หากผู้ศึกษามองข้ามรายละเอียดปลีกย่อยของพระเจ้าในทางตะวันออกไปโดยยึดเอา มโนทัศน์เดียวกันนี้ในทางตะวันตกเป็นแกนหลักเพื่อทำความเข้าใจ ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็ถือว่า นำเสียดายที่องค์ความรู้ของผู้ที่ศึกษาจะหยุดนิ่งอยู่กับการทำความเข้าใจมโนทัศน์ Panentheism ในทางตะวันตกเป็นใหญ่ และสิ่งที่น่าวิตกมากกว่านั้นคือ การที่ผู้ศึกษาทำความเข้าใจมโนทัศน์ Panentheism เกี่ยวกับพระเจ้าในทางตะวันตกแล้วเอา มโนทัศน์นี้มาเป็นกรอบในการทำความเข้าใจมโนทัศน์พระเจ้า (พรหมัน) ในทางตะวันออก เพราะหากเป็นเช่นนั้นแล้วนอกจากผู้ศึกษาจะไม่สามารถเข้าถึงแก่นสภาวะความเป็นพระเจ้า (พรหมัน) ในทางตะวันออก ยังจะทำให้ผู้ศึกษาเกิดความสับสน และนำไปสู่การทำความเข้าใจที่ผิดในการวิเคราะห์หรือเชื่อมโยงมโนทัศน์พระเจ้า (พรหมัน) กับประเด็นสำคัญอื่นๆ

เพื่อป้องกันการเกิดปัญหาดังกล่าวขึ้นทำให้ผู้เขียนพยายามค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับมโนทัศน์ Panentheism ในทางตะวันตก เพื่อนำมโนทัศน์นี้มาเปรียบเทียบกับสภาวะและคุณลักษณะของพระเจ้าในทางตะวันออก

เมื่อได้สืบค้นที่มาของรากศัพท์คำนี้ตลอดจนการวิวัฒนาการของมโนทัศน์ Panentheism ผ่านการให้ทัศนะเกี่ยวกับพระเจ้าของนักคิดชาวตะวันตกหลายท่าน ข้อสรุปที่เห็นตรงกันของนักปรัชญาและนักคิดรุ่นต่อมาก็คือ มโนทัศน์ Panentheism ได้รับการพัฒนามาจากแนวความคิดของนักปรัชญาชาวอังกฤษ คือ อัลเฟรด นอร์ธ ไวท์เฮด อัลเฟรด นอร์ธ ไวท์เฮด จึงถือเป็นผู้ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นนักปรัชญาคนแรกที่เป็นผู้พัฒนามโนทัศน์นี้อย่างต่อเนื่อง และด้วยเหตุผลนี้ ทำให้ผู้เขียนเลือกที่จะศึกษาแนวความคิดของไวท์เฮดเป็นแกนในการทำความเข้าใจมโนทัศน์นี้

แต่เนื่องจากไวท์เฮดเป็นทั้งนักคณิตศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ ความเป็นนักปรัชญาของไวท์เฮดจึงแสดงออกผ่านงานเขียนซึ่งเน้นไปในทางอภิปรัชญาและตรรกวิทยา การพิจารณาแง่มุมของนักเทววิทยาในงานเขียนของไวท์เฮดจึงต้องพิจารณาควบคู่ไปกับทัศนะทางอภิปรัชญา, ตรรกวิทยา และรูปแบบการอธิบายโลกผ่านระบบจักรวาลวิทยา แม้ข้อมูลปฐมภูมิของไวท์เฮดจะค่อนข้างซับซ้อนในรายละเอียด แต่ประเด็นที่ผู้เขียนจะหยิบยกขึ้นมาพิจารณา คือแนวความคิดที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่ทัศนะเรื่องพระเจ้า และจะนำมโนทัศน์ดังกล่าวไปเปรียบเทียบกับสภาวะความเป็นพระเจ้า (พรหมัน) ในทางตะวันออก ที่พระเจามีทั้งลักษณะอภิปันทรภาพและอูตรภาพ ซึ่งถือว่ามีลักษณะตรงกับมโนทัศน์ Panentheism เช่นกัน

มโนทัศน์ Panentheism เป็นมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นจากนักปรัชญาชาวตะวันตกที่พยายามผสานแนวคิดระหว่าง เทวนิยมยุคดั้งเดิม (Classical Theism) กับ สรรพเทวนิยมยุคดั้งเดิม (Classical

Pantheism) หรือบางทีก็มองว่าเป็นการผสมแนวความคิดระหว่างเทวนิยม (Theism) กับสรรพเทวนิยม (Pantheism)

รากศัพท์คำว่า panentheism มาจากภาษากรีก pan = all, en = in, และ theos = God: “God-in-all” หรือมีความหมายว่าพระเจ้าอยู่ในทุกสิ่ง พระเจ้าทรงอภิปันทรภาพ(immanence) อยู่ในทุกสิ่ง สร้าง โดยนัยความหมายในที่นี้คือ พระเจ้าทรงเป็นพลังการเคลื่อนไหวที่อยู่เบื้องหลังความเป็นไปของจักรวาล และในขณะเดียวกันพระเจ้ำก็ทรงอยู่พ้นจักรวาล หรืออยู่ในฐานะอูตตรภาพ (transcendent) ด้วย¹ ซึ่งแตกต่างจากมโนทัศน์สรรพเทวนิยม (pantheism) ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกคือ pan = all และ theos = God: “God-is-all” หรือ “all-is-God” หรือหมายความว่าพระเจ้าคือทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างคือพระเจ้า มโนทัศน์สรรพเทวนิยมมีทัศนะว่า ทุกสิ่งทุกอย่างถูกรวมเข้าไว้ด้วยกันระหว่างสิ่งกับพระเจ้า พระเจ้าทรงอภิปันทรภาพอยู่ในทุกสิ่ง ทั้งในจักรวาลและธรรมชาติ พระเจ้ากับสิ่งก็คือสิ่งเดียวกัน

แนวคิดของสรรพเทวนิยมอาจแบ่งได้ออกเป็นอีก 2 กลุ่มคือ

1. สรรพเทวนิยมแบบดั้งเดิม (classical pantheism) เช่น อภิปันทรภาพของพระเจ้าของ Kabalistic Judaism, ฮิวาตะเวทานตะ, Sanatana Dharma, เอกเทวนิยม และทัศนะทั่วไปที่มองว่าพระเจ้ำมีลักษณะเป็นบุคคล (Personal manner)
2. สรรพเทวนิยมเชิงธรรมชาตินิยม (Naturalistic pantheism) มีพื้นฐานการมองสรรพสิ่งในลักษณะสัมพัทธ์ เช่น ทัศนะของ สปีโนซา (Baruch Spinoza) , จอนส์ โทแลนด์ (John Toland) ผู้ซึ่งเป็นแกนหลักในการให้คำนิยามคำว่า “สรรพเทวนิยม”²

การนำเสนอมนทัศน์ panentheism ที่ค่อนข้างโดดเด่นและเป็นที่ยอมรับในยุคนั้นหนึ่ง คือ ในปี 1828 Kral Christian Friedrich Krause นักปรัชญาจิตนิยมชาวเยอรมัน ใช้ศัพท์คำว่า “panentheism” ในหนังสือที่แต่งขึ้นชื่อ Lectures on the system of philosophy โดยเป็นการประนีประนอมแนวความคิดระหว่าง เทวนิยมและสรรพเทวนิยม และต่อมากำนี้ก็เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป³

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่ามนทัศน์ panentheism ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าผู้ที่พัฒนาแนวความคิดนี้อย่างต่อเนื่องคือ อัลเฟรด นอร์ท ไวท์เฮด (Alfred North Whitehead 1861-1947)

¹ Available from: <http://www.answer.com/topic/panentheism>

² Available from: <http://en.wikipedia.org/wiki/pantheism>

³ Available from: <http://www.stnews.org/articies.php?category=guide=panentheism&a>.

นักปรัชญาชาวอังกฤษ ผู้เป็นทั้งนักคณิตศาสตร์ และนักปรัชญา ผู้เชี่ยวชาญทางด้านอภิปรัชญา, ตรรกวิทยาสมัยใหม่และวิทยาศาสตร์⁴

มโนทัศน์ Panentheism ของ อัลเฟรด นอร์ธ ไวท์เฮด

เมื่อพิจารณางานเขียนของไวท์เฮดแล้วพบว่า ลักษณะความคิดและการอธิบายถึงพระเจ้าของไวท์เฮด ถูกนักคิดในสมัยต่อมา นำมโนทัศน์ “panentheism” เข้าไปจับมโนทัศน์พระเจ้าของไวท์เฮด อาจเป็นเพราะนักคิดเหล่านี้ ต้องการนำเสนอ มโนทัศน์พระเจ้าของไวท์เฮดให้อยู่ในกลุ่มตามความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า เช่น เทวนิยม เอกเทวนิยม เอกนิยม เทวิสนิยม สรรพเทวนิยม panentheism pandeism panendeism เป็นต้น เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า คำว่าสรรพเทวนิยม หรือ panentheism แทบจะไม่ปรากฏอยู่เลยในงานเขียนของไวท์เฮด แนวความคิดเกี่ยวกับพระเจ้าที่เชื่อว่าพระเจ้านั้นมีลักษณะทั้งอตุรภาพและอภันตรภาพในงานเขียนของไวท์เฮดจึงเป็นเพียงการอธิบายถึงพระเจ้าในลักษณะที่สอดคล้องกับความคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยา และอภิปรัชญาของไวท์เฮดเท่านั้น

มโนทัศน์เกี่ยวกับพระเจ้าทั้งหมดโดยภาพรวม ในงานเขียนของไวท์เฮด ไม่ว่าจะใน Process and Reality, Religion in the Making , Science and the Modern World (ซึ่งกล่าวถึงพระเจ้าอยู่เพียงเล็กน้อย) เนื้อหาที่กล่าวถึงพระเจ้าค่อนข้างมีความซับซ้อน และเชื่อมโยงกับแนวความคิดทางจักรวาลวิทยาและอภิปรัชญา ที่เกี่ยวกับกระบวนการดำเนินไปอย่างสืบเนื่อง และกระบวนการการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการมีสัจภาพ (actual entity) ของสิ่ง ในลักษณะองค์รวมและดำเนินไปอย่างมีระบบ

ในที่นี้ผู้เขียนจะขอกกล่าวถึงมโนทัศน์ที่สำคัญเกี่ยวกับพระเจ้าในงานเขียน (Process and Reality) ของไวท์เฮดก่อน แล้วจากนั้นจะนำคำอธิบายจากผู้ที่สนับสนุนความคิดของไวท์เฮดคือ ชาร์ล ฮาทชอน (Charles Hartshome) และพีเดน (Creighton Peden) มาใช้อธิบายประกอบ เพื่อความชัดเจนมากขึ้น เนื่องจากงานเขียนเชิงทำความเข้าใจความคิดของไวท์เฮด ใน Whitehead's view of reality ของพีเดนมีการอธิบายพระเจ้าตามความคิดของไวท์เฮดอีกทีหนึ่ง แต่กระบวนการในการอธิบายค่อนข้างชัดเจนและเข้าใจง่ายกว่า เนื่องจากพีเดนพยายามสรุปและรวบรวมมโนทัศน์เกี่ยวกับพระเจ้าของไวท์เฮดมารวมไว้ที่เดียวกัน การอธิบายของพีเดน ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่ามีมโนทัศน์เรื่องพระเจ้าของไวท์เฮด เป็นมโนทัศน์ที่สามารถเข้าใจได้ แม้เราจะไม่ทราบถึงมโนทัศน์อื่นๆที่มีความจำเป็นต่อการทำความเข้าใจมโนทัศน์พระเจ้าของไวท์เฮด เช่น ความคิดเกี่ยวกับอภิปรัชญา หรือความคิดเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ที่ถือว่ามโนทัศน์ไวท์เฮดอย่างมาก ต่อทัศนะเกี่ยวกับพระเจ้าของไวท์เฮด

มโนทัศน์สำคัญในการเข้าใจมโนทัศน์ของไวท์เฮดมีดังนี้

⁴ Simon Blackburn, *Oxford Dictionary of Philosophy* (New York: Oxford university press, 1996).

1. Actual entity ถือเป็นมโนทัศน์ที่เป็นศูนย์กลางในระบบความคิดของไวท์เฮด ระบบดังกล่าวคือระบบอะตอม ซึ่งแนวความคิดนี้คล้ายกับ เดมอคริตัส* (Democritus) โลกในทัศนะของไวท์เฮด คือการรวมตัวของธาตุแท้หน่วยย่อยซึ่งมีขนาดเล็กมาก (microcosmic entities) จำนวนมากมายนับไม่ถ้วน ในขณะที่เดมอคริตัส นักปรัชญาสาธารณิยม (ปรมาณูนิยม) มีทัศนะที่ถือว่าอะตอมคือหน่วยของวัตถุ (bits of stuff) ไวท์เฮดเสนอความคิดทางปรัชญาในรูปแบบของระบบอะตอม ซึ่งไวท์เฮดเรียกหน่วยย่อยนี้ว่า actual entity หรือ actual occasion การดำเนินไปของระบบดังกล่าว มีลักษณะค่อยๆ เจริญเติบโต จนไปถึงเติบโตเต็มที่และตายในที่สุด กระบวนการทั้งหมดที่กล่าวมา สิ่งที่ได้รับความสนใจคือ คุณลักษณะของ actual entity ที่ตั้งดำรงอยู่และกำลังจะกลายเป็นสิ่งอื่น รวมถึงปฏิกริยาโต้ตอบระหว่างกัน ของ actual entity หนึ่งกับ actual entity อื่นๆ

actual entity คือสิ่งจริงแท้สุดท้ายของโลกที่มีการก่อตัวขึ้น ไวท์เฮดกล่าวว่า เราจะไม่พบสิ่งใดที่อยู่เบื้องหลังและจริงไปกว่า actual entity อีก actual entity แต่ละ actual entity มีความแตกต่างกัน พระเจ้าก็คือ actual entity หนึ่ง และในกระบวนการเดียวกันนี้ พระเจ้าถือเป็นผู้ร่วมงานหนึ่ง ที่ไม่ได้มีความสำคัญอะไรไปกว่า actual entity อื่นๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า พระเจ้ามีความสำคัญเท่าเทียมกับ actual entity อื่นๆ⁵

2. Concrescence คือกระบวนการการดำเนินไปร่วมกันภายใต้ความเป็นเอกภาพซึ่งมีความแตกต่างกันทางประสบการณ์ ในกระบวนการของความรู้สึก สิ่งได้รับการพัฒนาไปสู่เป้าหมาย เมื่อเป้าหมายของ actual entity เกิดขึ้นภายใต้เอกภาพของประสบการณ์ concrescence ก็เกิดขึ้น คำว่าความพึงพอใจ (satisfaction) ในงานของไวท์เฮด หมายถึง การบรรลุเป้าหมายของ concrescence ในสถานะนี้ทำให้เกิด actual entity ใหม่ขึ้น เกิดความเป็นรูปแบบใหม่ขึ้นของ actual entity และนั่นย่อมหมายความว่าเกิดประสบการณ์ใหม่ขึ้นภายใต้การดำเนินไปของกระบวนการนี้⁶

Concrescence หรือการเพิ่มเติมอนุหรือหน่วยของวัตถุเข้าไป เป็นชื่อของกระบวนการการดำเนินไปของจักรวาลที่มีสรรพสิ่งต่างๆดำรงอยู่ สิ่งต่างๆเหล่านี้ถือเป็นหน่วยของปัจเจก (individual unity) actual entity คือหน่วยที่ถูกสันนิษฐานว่า คือสิ่งเฉพาะหนึ่งๆที่ดำเนินไปตามกระบวนการการเพิ่มโดยเติมอนุหรือหน่วยของวัตถุเข้าไป (concrescence)

* เดมอคริตัส เป็นนักปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้น (พ.ศ. 83-173) เดมอคริตัสเป็นนักปรัชญาปรมาณูนิยมในสมัยนั้นเพราะเชื่อว่า ปฐมธาตุคือปรมาณูหรืออะตอม (โปรดอ่านเพิ่มเติมใน พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตฺโต), บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2544), หน้า 93-97.

⁵ Available from: <http://www.brsls.org/proceed02/philosophy018.html>

⁶ Charles Hartshorne, Creighton Peden, **Whitehead's View of Reality** (New York: The pilgrim press, 1981), p.34.

Concrescence คือองค์ประกอบที่อยู่ภายใน actual occasions และกระบวนการนี้ภายในตัวของมันเองถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของ actual entity อาจกล่าวได้ว่าความคิดของไวท์เฮดใกล้เคียงกับทฤษฎีโมนาด แต่ทฤษฎีโมนาดของไวท์เฮดต่างจากทฤษฎีโมนาดของไลบ์นิซ (Leibnitz) เนื่องจากโมนาดของไวท์เฮดเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง โมนาดแต่ละโมนาด สามารถสร้างรูปแบบ (mode) หนึ่งขึ้น รูปแบบในที่นี้ไวท์เฮดใช้คำว่า “feeling” ความเป็นโลกซึ่งมีลักษณะเป็นหน่วยย่อยหนึ่งๆ ต่างมีความซับซ้อนของ feeling อยู่ ทุกๆ ส่วนของพื้นที่โลกถูกสิ่งนี้ (feeling) จำกัดอยู่

หน่วยย่อยแต่ละหน่วยเปรียบเสมือน actual occasions และสิ่งนี้เองที่ถือเป็นสิ่งสมบูรณ์สูงสุด ที่เกิดจากการดำเนินไปของจักรวาล actual entity แต่ละ actual entity ถูกรับรู้ผ่านการกระทำและประสบการณ์ ที่ปราศจากข้อมูล ส่วนตัวข้อมูลจริงๆ นั้นจะอยู่ที่ actual occasions actual entity แต่ละ actual entity จะถูกกระตุ้นด้วยประสบการณ์ ที่เกิดการเชื่อมต่อกันระหว่าง actual occasions อื่นๆ ภายใต้การดำรงอยู่ในโลก และนี่คือกระบวนการที่ทำให้เกิด “feeling” ขึ้น feeling เกิดขึ้นจากข้อมูลที่หลากหลาย ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะถูกซึมซาบเข้าไปสู่หน่วยย่อยแต่ละหน่วย (ตามความพึงพอใจของแต่ละหน่วยย่อยนั้น)⁷

3. Process กระบวนการที่เหมาะสมแต่ละกระบวนการของธาตุเฉพาะ (actual entity) เรียกว่าการจับยึด (prehension)⁸ Actual entity สามารถวิเคราะห์ภายใต้หน้าที่แห่งกระบวนการของการแปรสภาพ หน้าที่นี้ชี้ให้เห็นถึงข้อเท็จจริงของ actual entity หนึ่ง กับการมีปฏิสัมพันธ์เชิงประสบการณ์กับ actual entity อื่นๆ การมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันในที่นี้เรียกว่าการจับยึดแง่บวก (positive prehension) แต่เมื่อ actual entity หนึ่งๆ ไม่ได้มีการปฏิสัมพันธ์กับ actual entity อื่นอันเป็นไปในรูปของกระบวนการแห่งการแปรสภาพ จะเรียกว่าการจับยึดแง่ลบ (negative prehension) ส่วนการจับยึดในลักษณะชั่วคราวของ actual entity อันเป็นไปตามสภาวะโลกวิสัยของโลก จะเรียกว่าการจับยึดทางร่างกาย (physical prehension)* สิ่งนิรันดรอันบริสุทธิ์และการจับยึดของ

⁷ Available from: <http://www.brsls.org/proceed02/philosophy018.html>

⁸ Available from: <http://www.brsls.org/proceed02/philosophy018.html>

* Physical prehension หรือการจับยึดทางกายภาพ เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับการทำความเข้าใจของ actual entity อาจถือได้ว่าเป็นการเข้าใจเชิงกายภาพของ actual entity ส่วน conceptual prehension หรือการจับยึดทางมโนทัศน์ เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับการทำความเข้าใจของ actual entity อาจถือได้ว่าเป็นการเข้าใจเชิงมโนทัศน์ของ actual entity

สิ่งนิรันดรจะเรียกว่าการจับยึดทางมโนทัศน์ (conceptual prehension) สิ่งนิรันดรในที่นี้ปราศจากศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง⁹

ไวท์เฮดแบ่งการจับยึดออกเป็น 2 รูปแบบคือ รูปแบบบวก (positive species) และรูปแบบลบ (negative species) รูปแบบบวกคือการที่ feeling (เข้าไปจับยึด) ถูกรวมอยู่ใน actual entity ซึ่งนำไปสู่การมีฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของ actual entity ทั้งหมดในโลกกายภาพมีความสัมพันธ์กับ actual entity อื่นๆ โดยแต่ละ actual entity ต่างต้องมีการรับสัมผัส (feeling) อย่างจำเป็น feeling จึงมีอยู่อย่างเป็นรูปธรรม อาจกล่าวได้ว่าประเด็นสำคัญในการมีอยู่ของ actual entity คือความรู้สึกสัมผัส (feeling) นั่นเอง

4. Feeling หรือความรู้สึกสัมผัส คือแก่นของกระบวนการการแปรสภาพ เนื่องจากพื้นฐานของ feeling การจับยึดถูกทำให้เกิดขึ้นและดำเนินไปโดยตรงสู่การเปลี่ยนแปลงของ actual occasion¹⁰ คำคำนี้ (feeling) ถือเป็นศัพท์เทคนิคของไวท์เฮด ที่เลือกขึ้นมาเพื่อแสดงถึงหน้าที่ภายใต้กระบวนการ concrescent ในขณะที่มีการรับรู้ข้อมูลภายในเกิดขึ้น เมื่อ feeling ถูกซึมซาบเข้าไปอยู่ในธาตุ (elements) ของจักรวาล feeling จะถือเป็นองค์ประกอบของธาตุนั้นโดยผ่านลักษณะของการสังเคราะห์หรือการรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งในความเป็นหน่วยย่อยแต่ละหน่วยนั้นมีรูปแบบการแสดงออกทางความรู้สึก (emotional) ในลักษณะของอัตวิสัย (subjectivity)

Feeling คือ เส้นแสดงทิศทางเพื่อบ่งบอกว่า หน่วยวัตถุนั้นๆมีลักษณะอย่างไร และมีการเปลี่ยนรูปไปอย่างไร อาจกล่าวได้ว่า actual occasions คือการเพิ่มโดยเติมอนุหรือหน่วยของวัตถุ (concrescence) โดยได้รับผลกระทบจากกระบวนการการเกิดขึ้นของ feeling¹¹ ในขณะที่มีความรู้สึกอยู่นั้น ธรรมชาติดั้งเดิมของพระเจ้าถูกทำให้เข้าใจได้ กล่าวคือ แรงดึงดูดในขณะที่มีความรู้สึกข้อมเกิดขึ้นร่วมอยู่กับพฤติกรรมเฉพาะของการเข้าใจแรงดึงดูดในขณะที่มีความรู้สึก (ถือเป็นการรับใช้พระเจ้าในรูปแบบของความรู้สึก) ต่อธรรมชาติดั้งเดิมของพระเจ้า ถือเป็นกระบวนการการแปรสภาพหนึ่งของ actual entity หรือในอีกแง่หนึ่ง พระเจ้าคือผู้ที่รับผิดชอบการเกิดขึ้นของกระบวนการแห่งความรู้สึก¹²

5. Ontological ภาววิทยา : ความสำคัญของ actual entity ถูกเน้นให้เด่นชัดขึ้นอีกโดยผ่านหลักการทางภาววิทยาของไวท์เฮด ไวท์เฮดอธิบายถึงเงื่อนไขสำคัญหนึ่ง อันเป็นกระบวนการการ

⁹ Charles Hartshorne, Creighton Peden, *Whitehead's View of Reality* (New York: The pilgrim press, 1981), p.33.

¹⁰ Ibid., p.33.

¹¹ Available from: <http://www.brils.org/process02/philosophy018.html>

¹² Charles Hartshorne, Creighton Peden, *Whitehead's View of Reality*, p34.

ดำเนินไปของสิ่งเฉพาะ นั่นคือการนำหลักการของเหตุผลเข้ามารวมอยู่กับคุณลักษณะของ actual entity ในโลกกายภาพตามกระบวนการ concrescence และนี่คือหลักการภววิทยา (ontological principle) ของไวท์เฮด ดังนั้นตามหลักการนี้ actual entity จึงมีไว้เพียงแต่สิ่งที่มีเหตุผลเท่านั้น แต่การค้นหาเหตุผล หมายถึงการค้นหา actual entity หนึ่ง หรือ actual entity อื่นๆด้วย

6. Primordial Entity แก่นที่มีอยู่ก่อน : โครงสร้างโดยทั่วไปในงานของไวท์เฮด เป็นการอธิบายถึงตรรกะของแก่นแท้ที่มีอยู่ก่อนหรือพระเจ้าซึ่งถือเป็นหน่วยย่อย (actual entity) หนึ่ง ใน process and reality พระเจ้าสร้างขอบเขตความเป็นไปได้ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ดำเนินไป และนี่คือเหตุผลที่ทำให้แนวความคิดของไวท์เฮดเสมือนมีสิ่งหนึ่งดำรงอยู่ในทุกสิ่ง ไวท์เฮดพยายามผสมผสานรูปแบบคุณลักษณะของพระเจ้ากับทุกๆ actual entity และเรียก actual entity เหล่านั้นว่า “พระเจ้า” ผู้ซึ่งอยู่เหนือโลก¹³

7. Creativity คือสัจจะความคิดขั้นสูงสุดที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง การสร้างตามทัศนะของไวท์เฮดเป็นลักษณะที่ปราศจากบุคลิกลักษณะและเป็นปัจเจกบุคคล การสร้างคือพลังแห่งการกระทำของจักรวาล เงื่อนไขของสิ่งมีชีวิตเกิดจากสภาวะนิรันดร (objective immortality) และพระเจ้า ไวท์เฮดปฏิเสธการสร้างโลกแบบเครื่องจักร (mechanical) ซึ่งมีสมมุติฐานเบื้องต้นอยู่ที่ลักษณะการดำเนินไปแบบสาเหตุและผล โดยให้เหตุผลว่าส่วนหนึ่งของการสร้างย่อมมีลักษณะแบบสร้างตัวเอง (self-creative) ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็น actual entity ในโลกปัจจุบันหรือในโลกแห่งอนาคตที่กำลังจะเกิดขึ้น actual entity มีศักยภาพในการสร้างตัวเอง นี่คือรูปแบบใหม่ของสิ่งมีชีวิต พื้นฐานของการมีรูปแบบใหม่ในที่นี้คือ การที่ actual entity สามารถสร้างรูปแบบใหม่ของตัวเอง ส่วนการคงความเป็นรูปแบบใหม่ไว้คือการที่ actual entity อยู่ภายใต้การดำเนินไปของกระบวนการแห่งการสลายไปหรือการตายอย่างต่อเนื่อง¹⁴

ดังนั้นหากมุ่งมองไปที่ประเด็นสิ่งสร้างหรือ actual entity ธรรมชาติของพระเจ้าจะมีลักษณะ 2 อย่าง (dipolar) คือ พระเจ้าในฐานะเป็นธรรมชาติแรกเริ่ม (primordial nature) และพระเจ้าในฐานะที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อธรรมชาติ (สรรพสิ่ง) การมีปฏิสัมพันธ์ของพระเจ้า คือการมีความสำนึกรู้ ตระหนักรู้ในสรรพสิ่งในฐานะที่สรรพสิ่งเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติของพระองค์ ส่วนพระเจ้าในฐานะเป็นธรรมชาติแรกเริ่มของสรรพสิ่ง มีลักษณะเป็นการทำความเข้าใจทางความคิด ซึ่งพระเจ้าจะส่งผลต่อธรรมชาติเปรียบเหมือน “คลื่น” ที่พระเจ้าส่งผ่านสู่สรรพสิ่งและส่งผลให้เกิดความรู้สึกลึกซึ้งทางกายภาพ (physical feeling) ขึ้นในสรรพสิ่ง (actual entity) อันเป็นไปตามรูปแบบการเป็นสิ่งแรกเริ่มของพระองค์

¹³ Available from: <http://www.brsls.org/proceed02/philosophy018.html>

¹⁴ Charles Harshome, Creighton Peden, **Whitehead's View of Reality**, p.35.

นอกจากนี้ในอีกด้านหนึ่งของความเป็นธรรมชาติของพระเจ้า คือการมีประสบการณ์เชิงความคิด (conceptual experience) ประสบการณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งจริงแรกเริ่มของโลก ซึ่งมีลักษณะไม่มีที่สิ้นสุด ปราศจากความเข้าใจในเชิงลบ เป็นอิสระ สมบูรณ์ เป็นนิรันดร์ ขาดแคลนศักยภาพ และไม่มีความรู้สึก ส่วนอีกด้านหนึ่งมีจุดกำเนิดอยู่กับประสบการณ์ทางร่างกายหรือวัตถุ (physical experience) ซึ่งเชื่อมโยงกับสรรพสิ่งในโลก ประสบการณ์ในด้านนี้จำเป็นที่จะต้องรวมอยู่กับประสบการณ์ในแบบแรก ประสบการณ์ทางร่างกายหรือวัตถุมีลักษณะถูกกำหนด (determined) หรือมีลักษณะที่ต้องขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง เป็นผลที่สืบเนื่องมาและเป็นนิรันดร์เต็มเปี่ยมไปด้วยศักยภาพและมีความรู้สึก

ประสบการณ์เชิงความคิด แม้จะมีคุณลักษณะที่ไม่มีที่สิ้นสุดหรือไม่มีขอบเขตจำกัด แต่ประสบการณ์นี้ก็กลับเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งของประสบการณ์ทางกายหรือวัตถุ ที่มีคุณลักษณะจำกัด (finite) actual entity ในโลกถูกรับรู้ว่าเป็นเสมือนสิ่งแรกเริ่มจากประสบการณ์ทางกายภาพหรือวัตถุ โดยกระบวนการการดำเนินไปในลักษณะสืบเนื่อง ในขณะที่ประสบการณ์เชิงความคิดมีจุดเริ่มต้นมาจากพระเจ้า พระเจ้าจะถูกรับรู้ว่าเป็นเสมือนสิ่งแรกเริ่มจากประสบการณ์เชิงความคิด โดยกระบวนการการดำเนินไปของพระเจ้าในลักษณะสืบเนื่อง ส่วนประสบการณ์ทางร่างกายหรือวัตถุจะมีจุดเริ่มต้นมาจากโลกกายภาพ¹⁵

มโนทัศน์อภิปันทรภาพ(immanence) ในพระเจ้าของไวท์เฮด พระเจ้าถือเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่แรกเริ่ม (Being primordial) พระเจ้าเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นและจุดสุดท้าย แต่การอธิบายในลักษณะนี้ไวท์เฮดไม่ได้ต้องการที่จะสื่อถึงว่า พระเจ้าคือสิ่งแรกที่เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ ไวท์เฮดกล่าวว่าการเข้าใจพระเจ้าในรูปแบบหนึ่ง คือการเข้าใจพระเจ้าโดยผ่าน มโนทัศน์ (conceptual operation) และการเข้าใจโดยผ่านเหตุผลซึ่งอยู่บนฐานของการมีปฏิริยาโต้ตอบระหว่างกันของโลกกับพระเจ้า พระเจ้าอยู่ในฐานะ actual entity หนึ่ง ที่ทำให้ actual entity อื่นๆ เกิดการกระทำขึ้น ดังนั้นพระเจ้าจึงมีความสัมพันธ์กับทุกสิ่ง¹⁶

นอกจากนี้ไวท์เฮดยังกล่าวถึงคุณลักษณะอภิปันทรภาพของพระเจ้าว่า คุณลักษณะนี้ของพระเจ้าถือเป็นเหตุผลหนึ่งที่เป็นตัวยืนยันความเชื่อที่ว่า ลักษณะความไม่เป็นระเบียบของจักรวาลเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ เพราะทุกอย่างของจักรวาลอันกว้างใหญ่นี้ ไม่มีอนุใดที่จะก่อกำเนิดขึ้นโดยอยู่พ้นจากการดำรงอยู่ภายในของพระเจ้า พระเจ้าคือผู้จัดระเบียบจักรวาล (final order) ซึ่งแนวความคิดนี้ถือว่ามีอิทธิพลอย่างมากต่อหลักการทางศาสนาและปรัชญาในสมัยต่อมา¹⁷

¹⁵ Alfred North Whitehead, *Process and Reality* (New York: The free press, 1987), p.164.

¹⁶ Ibid, p. 345.

¹⁷ Ibid, p. 111.

ส่วนมโนทัศน์อุตตรภาพ (transcendence) ในแง่ความสมบูรณ์สูงสุด อันเป็นธรรมชาติของพระเจ้านั้น ส่งผลทำให้ความรู้สึกรับสัมผัสทางกายภาพ (physical feeling) มีความสมบูรณ์ จากการที่พระเจ้านี้ปฏิบัติสัมพันธ์กับโลก (และทำให้สรรพสิ่งเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้ปรากฏขึ้น) พระเจ้ามีส่วนร่วมในการก่อกำเนิดขึ้นของสรรพสิ่ง โดยกระบวนการ concrescence ที่เสมือนหนึ่งเป็นการเติมวัตถุธาตุของพระเจ้าสู่สรรพสิ่ง ดังนั้นแต่ละสิ่งสร้างจึงเกิดความเข้าใจถึงมโนทัศน์ของพระเจ้าในลักษณะอติวิสัยโดยตรง ความเป็นจักรวาลและโลกทั้งหมดนี้เกิดจากพระประสงค์แรกเริ่มที่จะรวมสรรพสิ่งให้เข้ากับพระองค์ โดยธรรมชาติของพระเจ้าพระเจ้าไม่เปลี่ยนแปลง และตามหลักของเหตุผล สิ่งสมบูรณ์สูงสุดก็ย่อมเป็นเช่นนี้ ความหลากหลายของพระองค์ที่ปรากฏขึ้น จึงเป็นเพียงความหลากหลายที่พระองค์มีปฏิสัมพันธ์ต่อสรรพสิ่งเท่านั้น¹⁸

นอกจากนี้ประเด็นทางความคิดของไวท์เฮดที่แสดงให้เห็นถึงสภาวะของพระเจ้าทั้งสภาวะอุตตรภาพและอิมมานัทรภาพที่ค่อนข้างชัดเจนคือ การพูดถึงเรื่องของการตัดสินใจ ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับสรรพสิ่งในอีกรูปแบบหนึ่งคือ ความสัมพันธ์เชิงการตัดสินใจ การตัดสินใจของพระเจ้า เป็นการตัดสินใจแบบอุตตรภาพ (transcendence decision) การตัดสินใจของเจ้าย่อมส่งผลกระทบต่อ actual entity ทั้งหลายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และในขณะที่ actual entity หนึ่งๆถูกกระตุ้นหรือได้รับผลกระทบ ณ.ขณะนั้นการตัดสินใจเชิงอุตตรภาพจะถูกถ่ายโอนไปสู่สรรพสิ่ง และเกิดเป็นการตัดสินใจเชิงอิมมานัทรภาพ (immanence decision) ขึ้น ณ.ระหว่างความสัมพันธ์นั้น¹⁹

การอธิบายโดยนำเรื่องของความคิดและการตัดสินใจเข้ามาช่วยแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับสรรพสิ่ง ทำให้เรามองเห็นภาพความเป็นธรรมชาติของพระเจ้าผ่านคุณลักษณะ 2 ประการคือ พระเจ้าในฐานะผู้ทรงสภาวะอุตตรภาพ และพระเจ้าในฐานะผู้ทรงสภาวะอิมมานัทรภาพ

นักคิดที่สนับสนุนความคิดของไวท์เฮด คือ ฮาซอนและพีเดน (Creighton Peden) ฮาซอนและพีเดนได้สรุปลักษณะของพระเจ้าตามทัศนะของไวท์เฮด ในหนังสือชื่อ Whitehead's view of reality โดยแบ่งธรรมชาติของพระเจ้าออกเป็น 3 อย่าง คือ

1. ธรรมชาติในฐานะการเป็นสิ่งแรกเริ่ม (primordial nature) คือคุณลักษณะของพระเจ้าที่ดำเนินไปตามกระบวนการการเพิ่มโดยเติมอนุหรือหน่วยของวัตถุ (concrecence) เพื่อการรวมตัวกันเป็นหนึ่งในตัวข้อมูลของวัตถุอันเป็น ขั้นตอนของการรับสัมผัส
2. ธรรมชาติอันเป็นผลสืบเนื่อง (The consequent nature) คือการเข้าใจพระเจ้าผ่านร่างกายหรือวัตถุ จากศักยภาพในการวิวัฒนาการจักรวาลของพระเจ้า

¹⁸ Ibid, p.345.

¹⁹ Ibid, p.164.

3. ความเป็นผู้สูงสุดของพระเจ้า (The superjective nature) บุคลิกลักษณะดังกล่าวของพระเจ้าเป็นการให้ผลเชิงคุณค่า คุณสมบัตินี้ทำให้พระเจ้ามีลักษณะอุดรภาพ ในฐานะผู้ก่อให้เกิดความหลากหลายในโลกกายภาพ

การทำความเข้าใจพระเจ้าในทัศนะที่หนึ่ง หรือธรรมชาติในฐานะการเป็นสิ่งแรกเริ่ม ทำให้เรามองเห็นประเด็นการส่งผลกระทบระหว่างกันของพระเจ้ากับโลก การทำความเข้าใจพระเจ้าตามทัศนะที่สอง หรือธรรมชาติอันเป็นผลสืบเนื่อง ทำให้เรามองเห็นประเด็นการส่งผลกระทบระหว่างโลกกับพระเจ้า และในทัศนะสุดท้ายคือ การทำความเข้าใจความเป็นผู้สูงสุดของพระเจ้า ทำให้เรามองเห็นประเด็นของพระเจ้าในเชิงศาสนา²⁰

จากการที่ฮาทชอนและพีเดน ทำการสรุปทัศนะพระเจ้าของไวท์เฮด โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ อาจทำให้สรุปได้ง่ายๆ เป็น 2 ข้อด้วยกันคือ ในประเด็นที่หนึ่งและสองถือเป็นการทำความเข้าใจมโนทัศน์อภิปันทรภาพของพระเจ้า ส่วนการทำความเข้าใจพระเจ้าในประเด็นที่สามถือเป็นการทำความเข้าใจมโนทัศน์อุดรภาพของพระเจ้า

มโนทัศน์อุดรภาพและอภิปันทรภาพของพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท

ประการหนึ่งมโนทัศน์อุดรภาพและอภิปันทรภาพ ถือเป็นมโนทัศน์สำคัญในการทำความเข้าใจสภาวะพรหมัน และอีกประการหนึ่งที่วิทยานิพนธ์บทนี้ต้องการนำเสนอคือ การทำความเข้าใจพรหมันผ่านมโนทัศน์ panentheism (ซึ่งเป็นมโนทัศน์ทางตะวันตก) โดยจะพิจารณาถึงรายละเอียดปลีกย่อยของสภาวะอุดรภาพและอภิปันทรภาพ ของพระเจ้าในทางตะวันออก(พรหมัน) และพระเจ้าทางตะวันตก ว่ามีความเหมือนและความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ภายใต้การใช้มโนทัศน์ panentheism ร่วมกัน

คำอธิบายถึงสภาวะอุดรภาพและอภิปันทรภาพของพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท มีดังนี้

ในพุทธทวารณกะอุปนิษัท บทที่ 1 ตอนที่ 4 พรหมณะ ข้อที่ 5-10 กล่าวว่าพระองค์(พรหมัน) ทรงรู้ว่าพระองค์คือผู้สร้าง เป็นผู้ทำให้สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น จากนั้นพระองค์จึงกลายมาเป็นสิ่งสร้าง พระองค์ผู้ซึ่งรู้ว่าสิ่งเหล่านี้ปรากฏออกมาจากพระองค์เอง

เมื่อนั้นพระองค์ทำให้ไฟปรากฏขึ้นจากแหล่งธาตุ.....เมื่อ(มนุษย์)กล่าวว่าจงสักการะพระองค์ ข่อมกล่าวต่อเนื่องจากสักการะต่อสิ่งอื่นๆด้วย เนื่องจากทุกสิ่งคือสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น และแท้จริงแล้วพระองค์ก็คือเทพเจ้าทั้งหลาย

²⁰ Charles Hartshorne, Creighton Peden, *Whitehead's View of Reality*, p 73.

และไม่ว่าอะไรก็ตามที่เป็นของเหลว (ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของพระองค์) ซึ่งพระองค์ผลิตขึ้นจากน้ำเชื้อและการสกัดออก โลกทั้งหมดจึงมีทั้งอาหารและผู้กินอาหาร พระโสม (soma) เปรียบเสมือนอาหาร ไฟเปรียบเสมือนผู้กินอาหาร นี่คือการสร้างอันสูงสุดของพระพรหม.....ผู้ใดก็ตามรู้ถึงสิ่งนี้ผู้นั้นย่อมเป็นเสมือนสิ่งสร้างอันสูงสุด

ณ เวลานั้นจักรวาลไร้ความแตกต่าง แต่ความแตกต่างเริ่มเกิดขึ้นจากการมีชื่อและรูปแบบ พระองค์คืออาคัมที่เข้าไปอยู่ในทุกที่แม้ในส่วนปลายสุดของเล็บ เป็นแสงรังสีที่ซ่อนอยู่ในแสงรังสีนั้น เป็นเหมือนเปลวไฟที่ซ่อนอยู่ในเปลวไฟนั้น

แท้จริงพรหมันเป็นสิ่งแรกเริ่ม สิ่งนี้รู้ว่าตนเองคือพรหมัน และเมื่อนั้นสิ่งนี้กลายเป็นทุกสิ่ง ผู้ใดก็ตามที่อยู่ท่ามกลางเทพเจ้า และเป็นผู้ที่ตื่น (ผู้รู้) ในสิ่งนี้ ผู้นั้นก็จะกลายเป็นสิ่งนี้ เฉกเช่นเดียวกับกรณีของผู้รู้ (ไม่ว่าจะเป็นนักบวชหรือปุถุชนทั่วไป)ผู้ใดก็ตามที่รู้ในสิ่งนี้ว่า “ฉันคือพรหมัน” ย่อมกลายเป็นทุกสิ่ง

ประโยคที่ว่า ผู้ใดก็ตามที่รู้ในสิ่งนี้ว่า “ฉันคือพรหมัน” ย่อมกลายเป็นทุกสิ่ง ซึ่งพบในหลายที่ในหลายอุปนิษัต การทำความเข้าใจตรงนี้ องค์ประกอบหนึ่งที่แฝงอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือการมีฐานความเข้าใจหรือสมมุติฐาน (assumption) เบื้องต้นว่า พรหมันคือทุกสิ่ง ดังนั้นเมื่อรู้ว่า “ฉันคือพรหมัน” ฉันกับสรรพสิ่งจึงกลายเป็นสิ่งเดียวกัน คือไม่มีความแตกต่างใดๆเกิดขึ้นระหว่างฉันกับสรรพสิ่งอีกต่อไป²¹

สภาวะอัปกันตรภาพของพรหมัน ไม่ได้มีเฉพาะแคในสิ่งรูปธรรมเท่านั้น แต่ในคัมภีร์อุปนิษัตมีการอธิบายถึงสภาวะอัปกันตรภาพในสิ่งนามธรรมด้วย ซึ่งคำอธิบายนี้พบในพฤทธารณยกะอุปนิษัต

ในบทที่ 1 ตอนที่ 4 พราหมณะ ข้อที่ 14 กล่าวว่าพระองค์ทรงสร้างความยุติธรรม ซึ่งถือเป็นอำนาจประการหนึ่งของกษัตริย์ ไม่มีสิ่งใดอยู่สูงไปกว่าความ

²¹ S.Radhakrishnan.(eds)., *The Principal Upanisads*, (New York: Oxford university press, 1989), p.165-168.

ยุติธรรม ความยุติธรรมคือความจริง ดังนั้นการพูดความจริงย่อมหมายถึง การพูด
ในสิ่งที่ยุติธรรม²²

นอกจากนี้การทำความเข้าใจสภาวะอัปกันตรภาพของพรหมันผ่านสิ่งนามธรรม ก็อาจทำ
ได้โดยการทำความเข้าใจผ่านคำอธิบายของวรรณะทั้งสี่(พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ สูทร) ที่เกิดจาก
พระพรหม

ดังในพฤทธารัณยกะ บทที่ 1 ตอนที่ 4 พราหมณะ ข้อที่ 15 มีข้อความว่า
.....จากนั้นวรรณะทั้งสี่ก็เกิดขึ้น ท่ามกลางเทพเจ้าทั้งหลาย พระพรหมทรงดำรง
อยู่ประหนึ่งไฟ แต่ในท่ามกลางความเป็นมนุษย์ พระองค์ทรงดำรงอยู่ในฐานะ
ความเป็นวรรณะต่างๆ โดยแฝงความเป็นเทพเจ้าอยู่ในวรรณะนั้นๆ ทั้งวรรณะ
พราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ วรรณะแพศย์ และวรรณะสูทร²³

สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมมีตัวกลาง อันแสดงความเป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งอื่นและจักรวาล อัน
เป็นการสำแดงปรากฏออกของพรหมัน นั่นคือ อาตมัน(self) ซึ่งมีอยู่ในทุกสิ่ง อาตมันที่ปรากฏอยู่
ในทุกสิ่ง ทั้งในสิ่งรูปธรรมและในสิ่งนามธรรม ย่อมถือเป็นปรากฏการณ์หนึ่งของการอัปกันตรภาพ
ของพรหมัน

ในพฤทธารัณยกะอุปนิษัท บทที่ 3 ตอนที่ 5 พราหมณะ ข้อที่ 1 Kahola
Kausitakeya ตาม Yajnavalkya เกี่ยวกับพรหมัน ได้กล่าวว่า พรหมันคือสิ่งที่
ปรากฏโดยตรงต่อเรา ณ ขณะนี้ พรหมันก็คืออาตมันที่ดำรงอยู่ในทุกสิ่ง พรหมมัน
อยู่เหนือความหิวกระหาย ความเศร้าหมองและภาพลวงตา อยู่เหนือความชราและ
ความตาย²⁴ (การอยู่เหนือภาวะอันเปลี่ยนแปลงและไม่สมบูรณ์ทั้งหลายนี้ คือ
สภาวะอุดมภาพของพรหมัน)

ในพฤทธารัณยกะอุปนิษัท บทที่ 4 ตอนที่ 4 พราหมณะ ข้อที่ 5 พูดถึง
อาตมัน (self) ว่าแท้จริงแล้วพรหมันก็คืออาตมันที่เป็นองค์ประกอบของการเข้าใจ

²² Ibid, p.170.

²³ Ibid, p.171.

²⁴ Ibid, p.221.

เป็นองค์ประกอบของจิต เป็นองค์ประกอบของชีวิต เป็นองค์ประกอบของการมองเห็น เป็นองค์ประกอบของผืนแผ่นดิน เป็นองค์ประกอบของน้ำ เป็นองค์ประกอบของอากาศ เป็นองค์ประกอบของอีเธอร์ เป็นองค์ประกอบของแสงและการปราศจากแสง ความปรารถนาและการปราศจากความปรารถนา ความโกรธและการปราศจากความโกรธ ความชอบธรรมและการปราศจากความชอบธรรม และทุกๆสิ่ง พรหมันอยู่ในทุกสิ่งที่เรารับรู้ อยู่ในทุกสิ่งที่เราอ้างถึง อยู่ในทุกการกระทำและทุกพฤติกรรม.....²⁵

การเข้าใจอาดมันในแง่มุมที่ถือเป็นองค์ประกอบของสิ่งนามธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ทำให้สามารถมองเห็นสภาวะอัปกันตรภาพของพรหมันในฐานะการเป็นอาดมันย่อยที่ปรากฏเป็นองค์ประกอบอยู่ในสรรพสิ่ง

ภาวะอุดตตรภาพ ของพรหมัน บางที่อาจใช้การปฏิเสธเพื่ออธิบายสภาวะนี้เช่น

ในบทที่ 3 ตอนที่ 8 พรหมณะ ข้อที่ 8 กล่าวว่า พรหมันเป็นสิ่งที่ไม่มีวันตาย พรหมันไม่ใช่ทั้งสิ่งหยาบและสิ่งละเอียด พรหมันไม่ใช่ทั้งสิ่งที่สั้นและสิ่งที่ยาว พรหมันไม่ได้มีลักษณะการดำรงอยู่ (แบบไฟ) หรือ (แบบน้ำ) พรหมันไม่ใช่ทั้งเงาและความมืด ไม่ใช่ทั้งอากาศและอวกาศ ไม่สามารถจับยึดได้ ปราศจากรส ปราศจากกลิ่น ปราศจากการมองเห็น ปราศจากการได้ยิน ปราศจากเสียง ปราศจากจิต ปราศจากรัศมีแผ่กระจาย ปราศจากลมหายใจ ปราศจากปาก ไม่สามารถวัดได้ ไม่มีทั้งภายในและภายนอก ไม่เคลื่อนกินสิ่งใดและไม่มีการเคลื่อนกินสิ่งนี้²⁶

ในพุทธทวารัณยกะอุปนิษัฏ บทที่ 5 ตอนที่ 1 พรหมณะ ข้อที่ 1 กล่าวถึงสภาวะอุดตตรภาพของพรหมันในแง่ความเป็นสิ่งสมบูรณ์ ไว้ว่า สิ่งนั้น (พรหมัน) คือสิ่งสมบูรณ์ สิ่งนี้คือสิ่งสมบูรณ์ จากสิ่งสมบูรณ์สิ่งสมบูรณ์จึงเกิดขึ้น แม้ว่าเราจะนำสิ่งสมบูรณ์ออกจากสิ่งสมบูรณ์ สิ่งสมบูรณ์ ก็ยังคงสมบูรณ์อยู่นั่นเอง.....²⁷

²⁵ Ibid, p.272.

²⁶ Ibid, p.232.

²⁷ Ibid, p.289.

ในฉานโทคะอุปนิษัต บทที่ 3 ตอนที่ 14 ข้อที่ 2 กล่าวถึงสภาวะ
 อัปกันตรภาพของพรหมันว่า พระองค์ผู้ซึ่งเป็นองค์ประกอบของจิต ร่างกายของ
 พระองค์เปรียบเสมือนชีวิต รูปร่างของพระองค์เป็นเสมือนแสง มโนทัศน์ของ
 พระองค์คือความจริง วิญญาณของพระองค์คืออากาศ พระองค์เต็มไปด้วยการงาน
 ทั้งหมด พระองค์เต็มไปด้วยความปรารถนาทั้งหมด พระองค์เต็มไปด้วยกลิ่น
 ทั้งหมด พระองค์เต็มไปด้วยรสทั้งหมด พระองค์โอบล้อมโลกทั้งปวง พระองค์
 ดำรงอยู่โดยปราศจากคำพูดและความเกี่ยวพันใดๆ²⁸

ในไคตริยะอุปนิษัต บทที่ 3 ข้อที่ 1-3 อธิบายถึงสภาวะอุดตตรภาพและ
 อัปกันตรภาพของพรหมันว่า.....ใครคือความเป็นหนึ่งนั้น เราทั้งหลายสักการะ
 พระองค์ประหนึ่งอาดมัน (self) ความเป็นหนึ่งนั้นคืออาดมัน เนื่องจากพระองค์สิ่ง
 นั้นจึงเห็น เนื่องจากพระองค์สิ่งนั้นจึงได้ยิน เนื่องจากพระองค์สิ่งนั้นจึงได้รับรู้
 กลิ่น เนื่องจากพระองค์สิ่งนั้นจึงพูดได้อย่างแจ่มแจ้ง เนื่องจากพระองค์สิ่งนั้นจึง
 สามารถแยกความหอมและความไม่หอมออกจากกันได้..... พระองค์คือพระพรหม
 พระองค์คือพระอินทร์ พระองค์คือพระประชาบดี พระองค์คือเทพเจ้าทั้งหลาย
 และธาตุบริสุทธิทั้งห้า (ดิน อากาศ อีเธอร์ น้ำ ไฟ) ธาตุทั้งหลายเมื่อเกิดการรวมตัว
 กันขึ้นในธาตุไฟ ก็ทำให้เกิดเมล็ดพืชนานาชนิดขึ้น สิ่งอื่นๆ เกิดจากไข่ สิ่งอื่นๆ
 เกิดจากครรภ์ สิ่งอื่นๆ เกิดจากความหวาน สิ่งอื่นๆ เกิดจากการแตกหน่อ ไม่ว่าจะ
 เป็นม้า วัว คน และช้าง ไม่ว่าจะอะไรก็ตามที่กำลังหายใจอยู่ ณ ขณะนี้ ไม่ว่าจะสิ่งนั้นจะ
 กำลังเคลื่อนที่ บินอยู่หรือหยุดนิ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างถูกทำให้ดำเนินไปโดยสติปัญญา
 อันชาญฉลาด ทุกสิ่งทุกอย่างถูกทำให้เกิดขึ้นโดยสติปัญญาอันชาญฉลาด โลก
 ถูกทำให้ดำเนินไปโดยสติปัญญาอันชาญฉลาด ผู้ที่อยู่เบื้องหลังสิ่งเหล่านี้คือผู้มี
 สติปัญญาอันชาญฉลาด พระพรหมคือผู้มีสติปัญญานั้น²⁹

ในไคตริยะอุปนิษัต บทที่ 1 ตอนที่ 8 ข้อที่ 1 กล่าวถึงพยางค์โอมอันเป็น
 พยางค์ศักดิ์สิทธิ์ว่าพยางค์โอม (Aum) คือพรหม โอมคือทุกสิ่งทุกอย่าง การ
 เปล่งพยางค์นี้ออกมาทำให้เกิดการท่องจำขึ้น ด้วยพยางค์โอมนี้ทำให้เกิดการร้อง
 บทสวดขึ้นในคัมภีร์สามเวท ด้วยคำนี้นักบวชผู้ทำพิธี (advaryu) จึงเปล่งเสียงขึ้น

²⁸ Ibid, p.391.

²⁹ Ibid, p.523.

ด้วยคำนี้นักบวช (พราหมณ์) จึงนำเข้าสู่การเปล่งคำสรรเสริญ ด้วยคำนี้จึงเกิดการ
พร้อมใจกันทำพิธีบูชาขัณฑ์ ด้วยคำนี้วรรณะพราหมณ์จึงเริ่มเกิดการท่องจำ และด้วย
คำนี้จึงทำให้เราเข้าถึงพรหมัน³⁰

พยางค์โอม คือพยางค์ศักดิ์สิทธิ์ พยางค์โอมหรือพยางค์ศักดิ์สิทธิ์นี้คือพรหมัน พรหมันคือ
ทุกสิ่งทุกอย่าง การอธิบายพยางค์โอมผ่านวิธีการตรรกะในที่นี้แสดงให้เห็นถึงความสมเหตุสมผล
อันเป็นไปตามความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพยางค์โอมในศาสนาฮินดู

โดยเฉพาะในคัมภีร์อุปนิษัทการให้ความสำคัญกับพยางค์โอมตลอดจนการเปล่งพยางค์นี้
ออกมาเป็นเสียงถือว่ามีค่าสำคัญในลักษณะเดียวกันกับการทำความเข้าใจสภาวะอัปกันตรภาพ
ของพรหมัน เพราะการเปล่งพยางค์โอมหรือพยางค์ศักดิ์สิทธิ์ถือเป็นการตระหนักถึงพระเจ้าหรือ
พรหมันโดยตรง การเปล่งพยางค์โอมคือการเปล่งความจริงแท้ผ่านเส้นเสียงของมนุษย์

พยางค์โอมถือเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถสร้างพลังความนึกคิดให้มนุษย์ผู้ที่เปล่งพยางค์นี้
หรือผู้ที่ได้รับฟังเกิดความรู้สึกนึกถึงพลังอันยิ่งใหญ่ ที่อยู่เบื้องหลัง โลกแห่งปรากฏการณ์ จิตที่เป็น
สมาธิเนื่องมาจากการเปล่งพยางค์โอมถือเป็นจิตที่บริสุทธิ์ เป็นจิตที่มีพลัง เป็นจิตที่จะสามารถ
เชื่อมโยงความรู้สึกไปสู่วิญญาณภายในเทพเจ้าและพรหมัน

การสร้างคำอธิบายพยางค์โอมให้มีความสำคัญเท่าเทียมกับคำว่าพรหมัน เนื่องมาจากคำ
ว่าโอมเป็นคำที่ถูกใช้ในการประกอบพิธีกรรมสำคัญทางศาสนาฮินดู คำๆ นี้ถูกเปล่งออกมาผ่านบท
สวดในคัมภีร์สำคัญทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์พระเวท คัมภีร์ยชุรเวท คัมภีร์สามเวทและคัมภีร์
อถรรพเวท สัญลักษณ์ของคำว่าโอม หมายถึงเทพเจ้าสามองค์ คือพระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ
ดังนั้นทั้งความหมายในทางสัญลักษณ์และความหมายในการเปล่งพยางค์โอมต่างมีความสัมพันธ์
เชื่อมโยงกับสภาวะบริสุทธิ์แห่งพรหมันหรือพระเจ้าในศาสนาฮินดู ซึ่งมีการอ้างและอธิบายอยู่ใน
ไตรคัมภีร์อุปนิษัท

ในไตรคัมภีร์อุปนิษัทบทที่ 2 ตอนที่ 6 ข้อที่ 1 อธิบายถึงสภาวะอุดรภาพ
และอัปกันตรภาพของพรหมันว่า..... พระองค์(จิตวิญญาณอันสมบูรณ์สูงสุด) มี
ความปรารถนาที่จะกลายเป็นสิ่งหลากหลาย ด้วยการบำเพ็ญตบะของพระองค์
พระองค์สร้างสรรพสิ่งขึ้น ไม่ว่าสิ่งใดก็ตามที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น พระองค์จะ
ทรงแผ่ขานเข้าไปในสิ่งนั้น พระองค์มีสภาวะเป็นทั้งความจริง (actual) และสิ่งที่
อยู่เหนือความจริงนั้น (beyond) เป็นทั้งสภาวะที่นิยามได้และนิยามไม่ได้ เป็นทั้ง

³⁰ Ibid, p.535.

สภาวะที่สามารถค้นพบได้และค้นพบไม่ได้ เป็นทั้งสภาวะแห่งการมีสติปัญญา และการไร้ซึ่งสติปัญญา เป็นทั้งสภาวะแห่งความจริงและความไม่จริง จริ่งๆ แล้ว พระองค์ทรงกลายเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง ณ เวลานี้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราเรียกว่าความจริง รวมถึงตัวหนังสือ (ที่ท่านกำลังอ่านอยู่ในขณะนี้ด้วย)³¹

ในเสวตาศวตรอุปนิษัท บทที่ 4 ข้อที่ 1-4 กล่าวถึงสภาวะอุดตตรภาพและ อัมภันตภาพของพรหมันว่า พระองค์คือความเป็นหนึ่ง ปราศจากสี แต่ด้วยพลัง อำนาจของพระองค์ สีต่างๆที่ถูกซ่อนเร้นไว้ จึงถูกเปิดเผยขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด พระองค์เป็นสิ่งที่แรกเริ่มและสิ่งสุดท้าย ทรงรวมจักรวาลเข้าไว้ด้วยกัน พระองค์ ทรงประสิทธิ์ประสาทสติปัญญาให้แก่เรา

พระองค์คือพระอัคนี พระองค์คือพระอาทิตย์ พระองค์คือพระวายุ พระองค์คือพระจันทร์ พระองค์คือพระศุกร์ พระองค์คือพระพรหม พระองค์คือ เทพแห่งน้ำ พระองค์คือพระประชาบดี

พระองค์คือผู้หญิง พระองค์คือผู้ชาย พระองค์คือเด็กวัยรุ่นทั้งหญิงและ ชาย พระองค์คือสาวพรหมจรรย์ พระองค์คือคนแก่ที่เดินโซเซโดยใช้ไม้เท้า พระองค์เป็นผู้กำเนิด พระพักตร์ของพระองค์มีอยู่ทั่วทุกทิศทาง

พระองค์คือนกสีน้ำเงินเข้ม พระองค์คือนกแก้วสีเขียวที่มีนัยน์ตาสีแดง พระองค์คือเมฆฝนที่ประหนึ่งโอบอุ้มสายฟ้าไว้ในครรภ์ พระองค์คือฤดูกาล พระองค์คือท้องทะเล พระองค์ผู้ปราศจากจุดเริ่มต้น พระองค์ไม่มีขอบเขตจำกัด และไม่มีที่สิ้นสุด พระองค์ทรงแผ่ครอบคลุมไปทั่วทุกทิศทาง และจากพระองค์ สรรพสิ่งต่างๆ ในโลกจึงบังเกิดขึ้น³²

ในกฐะอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 1 ข้อ 10 อธิบายถึงความเป็นหนึ่งในความ หลากหลาย (สภาวะอัมภันตภาพของพรหมัน) ว่าความเป็นหนึ่งของพรหมัน แผ่กระจายไปในทุกสิ่ง การรับรู้ของมนุษย์ที่มีต่อสรรพสิ่งเอง ทำให้มนุษย์หลงลืม ไปว่าแท้จริงแล้วความหลากหลายนั้นคือความเป็นหนึ่งเดียว

อะไรก็ตามที่อยู่ ณ ที่นี้ ก็ย่อมอยู่ ณ ที่นั่น อะไรก็ตามที่อยู่ ณ ที่นั่น ก็ย่อม อยู่ ณ ที่นี้ด้วยเช่นกัน ผู้ใดก็ตามที่รับรู้สรรพสิ่งและเข้าใจว่า สรรพสิ่งคือความ

³¹ Ibid, p548.

³² Ibid, p.731-732, F.Max Muller (eds)., **Sacred book of the East**, (Clarendon press, 1900), p.249-250, NAG Publish, **The Twelve Principal Upanisads** (India: NAG sharan singh Delhi, 1979), p.293-293.

หลากหลาย ผู้นั้นย่อมจากความตายไปสู่ความตาย (คือย่อมต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อีก)³³

นัยยะสำคัญที่แฝงอยู่คือ ความแท้จริง(พรหมัน) แม้จะสำแดงปรากฏออกอยู่ภายในทุกสิ่ง แต่อาตมัน (self) ที่อยู่ภายในนั้นหามีความแตกต่างกันไม่ อาตมัน(self) จึงมีสภาวะอุดรภาพ คือเป็นองค์รวมของทุกสิ่ง เมื่อตัดความแตกต่างทั้งหลายออกไปแล้ว อาตมัน (self) อันเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ตลอดเวลา ย่อมเหลือแต่สภาวะความเป็นหนึ่งอันเป็นสภาวะแห่งพรหมันนั่นเอง

ในมณฑกะอุปนิษัท บทที่ 1 ตอนที่ 1 ข้อที่ 6 กล่าวถึงสภาวะอุดรภาพของพรหมันว่า พรหมันเป็นสิ่งที่ไม่มีอาจจับต้องได้ ไม่มีตระกูล ไม่มีวรรณะ ไม่มีนัยน์ตาและหู ไม่มีมือและเท้า เป็นนิรันดร แผ่ซ่านครอบคลุมไปทั่ว มีปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่ง มีความละเอียดอย่างมาก ไม่มีความเสื่อม ปราชญ์ย่อมเห็นว่าสิ่งนี้คือแหล่งกำเนิดของสิ่งมีชีวิต³⁴

ในมณฑกะอุปนิษัท บทที่ 1 ตอนที่ 1 ข้อที่ 8 กล่าวว่าจากพลานุภาพแห่งคบะของพรหมัน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคืออาหาร จากอาหารชีวิตจึงเกิดขึ้น จากชีวิตจิตจึงเกิดขึ้น จากจิตความจริง (ธาตุทั้งห้า) จึงเกิดขึ้น จากธาตุทั้งห้าโลกจึงเกิดขึ้น จากโลกพิธีกรรมต่างๆ จึงเกิดขึ้น จากพิธีกรรมต่างๆ ความเป็นอมตะจึงเกิดขึ้น³⁵

ในมณฑกะอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 1 ข้อที่ 2-4 กล่าวถึงสภาวะอุดรภาพของพรหมันเช่นกันว่า จริงๆแล้วพระองค์คือเทพเจ้าที่ไม่มีร่างกาย (ไร้รูป) พระองค์คือภายนอกและภายใน ไม่มีการเกิด ปราศจากลมหายใจและจิต บริสุทธิ์ และอยู่เหนือกว่าสิ่งนิรันดรทั้งหลาย จากพระองค์จึงเกิดมีปราณ (ชีวาตมัน) จิต และ

³³ S.Radhakrishnan.(eds), *The Principal Upanisads* (New York: Oxford University Press 1989), p. 634.

³⁴ Ibid, p.672-673.

³⁵ Ibid, p.673. ในบทเดียวกันนี้ คำว่าความจริง (real) ที่ราชาภฤชณ์ใช้นั้น ในงานแปลของสังกรจารย์จะใช้คำว่า การมีอยู่ การดำรงอยู่ (existence) ส่วนคำว่าพิธีกรรมต่างๆ ในงานแปลของสังกรจารย์จะใช้คำว่า การงาน (work) เช่นเดียวกับแม็ก มูเลอร์ ที่มีนัยยะหมายถึงการงานต่างๆ (ที่มนุษย์กระทำขึ้น)

อินทรีรับสัมผัสดังปวง รวมไปถึง อิเธอร์ อากาศ ไฟ น้ำ ดิน ซึ่งคำจูนสรรพสิ่ง
ทั้งหลายในโลก

เศียรของพระองค์เป็นไฟ พระเนตรทั้งสองเป็นดวงอาทิตย์และดวงจันทร์
พระโศดเป็นขอบเขตโลก พระสุรเสียงของพระองค์ทำให้เกิดพระเวท ลมหายใจ
ของพระองค์เป็นอากาศ พระหทัยของพระองค์เป็นโลก พระบาทของพระองค์เป็น
แผ่นดิน จริงๆ แล้วพระองค์คือ อาตมัน (self) ซึ่งอยู่ภายในสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย³⁶

ในมณฑลอะอุปนิษัต บทที่ 2 ตอนที่ 1 ข้อ 7 กล่าวว่า และจากพระองค์
เทพเจ้าทั้งหลายจึงเสด็จสมภพด้วยวิธีการต่างๆมากมาย ตลอดจนบรรดานักสิทธิ์
มนุษย์ชาติ ปศุสัตว์ นก ลมหายใจเข้าออก ข้าวสาลีกับข้าวบาร์เลย์รวมทั้งการ
บำเพ็ญตบะ ความศรัทธา ความสัจย์ การประพฤติพรหมจรรย์และกฎหมาย
(รวมทั้งบทบัญญัติทางศาสนา)³⁷

ในมณฑลอะอุปนิษัต บทที่ 2 ตอนที่ 1 ข้อที่ 7 นี้ ลักษณะอัพภันตรภาพของพรหมมัน
สะท้อนให้เห็นถึง รูปแบบของสังคมและการดำเนินชีวิตของผู้นับถือศาสนาฮินดูเป็นอย่างดี จะ
เห็นได้ว่าความคิดเรื่องพรหมมัน ได้แผ่กระจายไปในทุกชนชั้น ทั้งในสิ่งที่เป็นรูปธรรม (คน สัตว์
การบำเพ็ญตบะ) และในสิ่งที่เป็นนามธรรม (ความศรัทธา ความสัจย์) แม้กระทั่งตัวบทกฎหมาย
และบัญญัติทางศาสนาอันเป็นระบอบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม ก็ถูกทัศนะแห่งการดำรง
อยู่ของพรหมมันเข้ามาแทรกซึม จนไม่อาจที่จะแยกทัศนะนี้ออกจากทุกสิ่งทุกอย่างได้

**การนำมโนทัศน์ panentheism ทางตะวันตก มาเปรียบเทียบกับมโนทัศน์เดียวกันนี้ในทาง
ตะวันออก ทำให้มองเห็นข้อเหมือนร่วมและข้อแตกต่างดังนี้คือ**

1. ประเด็นการมองลักษณะอุดรภาพของพระเจ้าตามทัศนะของไวท์เฮด ถือเป็นการทำ
ความเข้าใจพระเจ้าของ actual entity โดยผ่านรูปแบบทางความคิดเป็นหลัก ซึ่ง actual entity ที่
ไวท์เฮดหมายถึงคือ actual entity ที่มีความคิด ความจำ เป็นคุณสมบัติ คือมีสติปัญญาตระหนักรู้ร่วม
อยู่ด้วย ในที่นี้ไวท์เฮดน่าจะหมายถึงสิ่งมีชีวิตที่สามารถตระหนักรู้ถึงสภาวะสูงสุดของพระเจ้าได้
เช่นมนุษย์และเทพเจ้า

³⁶ Ibid, p.680

³⁷ วรลักษณ์ พับบรรจง, คัมภีร์ปัญจเวทานตะ (มปพ., 2546), หน้า 119.

การเข้าใจถึงลักษณะอุดรภาพของพระเจ้าผ่านกลุ่ม actual entity ที่มีคุณสมบัติพิเศษดังกล่าว ทำให้ลักษณะอุดรภาพของพระเจ้าถูกจำกัดอยู่ภายใต้การทำความเข้าใจของ actual entity ในกลุ่มนี้เท่านั้น

แม้ว่าความเป็นอุดรภาพของพระเจ้าจะเป็นสภาวะที่ต้องดำรงอยู่ (พระเจ้าถือเป็นปัจจัยสาเหตุหลักในการทำให้องค์รวมของจักรวาลมีการเคลื่อนที่และดำเนินไป) พระเจ้าคือสิ่งสมบูรณ์สูงสุดที่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยพระองค์เอง แม้ว่าจะไม่มี actual entity ใดรับรู้ถึงสภาวะนี้อยู่ แต่การที่ไวท์เฮดเน้นถึงสภาวะนี้โดยอาศัยความสามารถของ actual entity ในการรับรู้ จึงทำให้การเข้าใจและรับรู้ถึงสภาวะนี้ของพระเจ้าถูกจำกัดกรอบขึ้น กล่าวคือ มีเพียง actual entity ที่มีคุณสมบัติพิเศษ (ที่สามารถตระหนักรู้ถึงพระเจ้า) เท่านั้นที่จะสามารถเข้าใจความเป็นอุดรภาพของพระเจ้าได้

ในประเด็นนี้ทำให้มองเห็นถึงความแตกต่างระหว่าง actual entity ที่มีคุณสมบัติพิเศษกับ actual entity ในกลุ่มอื่นๆ ที่ต่างมีความเชื่อมโยงอยู่กับภาวะอุดรภาพของพระเจ้า

พีเคเนอริบายว่า ความเป็นผู้สูงสุดของพระเจ้า (The superjective nature) ถือเป็นการให้ผลเชิงคุณค่า คุณค่าในที่นี่จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมันส่งผลกระทบต่อ actual entity ในกลุ่มที่สามารถตระหนักรู้ถึงสภาวะอันยิ่งใหญ่ของพระเจ้าได้เท่านั้น การให้ผลเชิงคุณค่าจะถูกเชื่อมโยงโดยตรงต่อ actual entity ที่สามารถรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับพระเจ้าได้อย่างสมบูรณ์ทางความคิดและคุณค่าในที่นี่จะเกิดขึ้นเมื่อความคิดเกี่ยวกับพระเจ้าส่งผลกระทบต่อการกระทำและรูปแบบการปฏิบัติตัวของ actual entity เช่นการเป็นมนุษย์ที่ดี

ในอีกแง่หนึ่งคุณค่าที่ดำรงอยู่คู่กับลักษณะอุดรภาพของพระเจ้าคือ การที่พระเจ้าอยู่ในฐานะของผู้ที่ก่อให้เกิดความหลากหลายในโลกกายภาพ แต่คุณค่าในที่นี่ส่งผลกระทบต่อ actual entity ทั้งหมดไม่ว่า actual entity นั้นจะสามารถตระหนักรู้ถึงพระเจ้าได้หรือไม่ก็ตาม

ส่วนการมองความเป็นอุดรภาพของพระเจ้าในคัมภีร์อุปนิษัทมิได้เน้นถึงการทำความเข้าใจสภาวะนี้ผ่านความคิดของสิ่งมีชีวิตเป็นหลัก เพราะสภาวะอุดรภาพถือเป็นสภาวะที่สิ่งมีชีวิต (ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือเทพเจ้า) ไม่อาจที่จะเข้าใจได้โดยผ่านการทำความเข้าใจในรูปแบบของความคิด การกล่าวถึงเช่นนี้ในคัมภีร์อุปนิษัทมิได้หมายความว่ามนุษย์และเทพเจ้าจะไม่สามารถเข้าใจสภาวะอุดรภาพของพระเจ้าผ่านความคิดได้ เพราะมนุษย์และเทพเจ้ามีสติปัญญาในการตระหนักรู้ถึงพระเจ้าได้ เพียงแต่บางข้อความในคัมภีร์อุปนิษัทที่กล่าวว่ามีมนุษย์หรือแม้แต่เทพเจ้าก็ไม่สามารถที่จะเข้าใจถึงสภาวะนี้ได้โดยผ่านการทำความเข้าใจในรูปแบบของความคิดนั้น คัมภีร์อุปนิษัทต้องการที่จะบอกว่า สภาวะความสมบูรณ์ของพระเจ้าถือเป็นสภาวะความจริงสูงสุด ซึ่งความจริงสูงสุดในที่นี้ขึ้นอยู่กับธรรมชาติของมนุษย์ที่จะตระหนักรู้ถึงได้

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงการทำความเข้าใจลักษณะอุดรภาพของพระเจ้าตามทัศนะที่กล่าวถึงไว้ในคัมภีร์อุปนิษัทจะแบ่งออกได้เป็นสองระดับขั้นคือ

1. การทำความเข้าใจ (มโนทัศน์) ลักษณะอุดรภาพของพระเจ้าผ่านความคิด
2. ลักษณะอุดรภาพของพระเจ้าที่แท้จริงอยู่เหนือประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสและการใช้ความคิดของมนุษย์

ในขณะที่การตระหนักถึงลักษณะอุดรภาพของพระเจ้าตามทัศนะของไวท์เฮด คุณเหมือนจะมีแค่มีมติเดียวคือ

1. การทำความเข้าใจ (มโนทัศน์) ลักษณะอุดรภาพของพระเจ้าผ่านความคิด อันจะเกิดขึ้นจาก actual entity ที่มีคุณสมบัติพิเศษ คือสามารถตระหนักรับรู้ถึงพระเจ้าได้

ไวท์เฮดมิได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้กับ actual entity ในรูปแบบของความ เป็นศาสนา ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้กับสิ่งมีชีวิต (มนุษย์และเทพเจ้า) ในฐานะการรับรู้ถึงสภาวะนี้ได้จึงมีเพียงมติเดียว

การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้กับ actual entity ภายใต้ระบบจักรวาลวิทยาของไวท์เฮดที่มีการเชื่อมโยงกับทฤษฎีทางอภิปรัชญาเป็นหลัก ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้กับ actual entity มีลักษณะที่แตกต่างไปจากความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้กับมนุษย์ในทางศาสนา ทำให้ความเป็นอุดรภาพของพระเจ้ของไวท์เฮดมีความแตกต่างจากความเป็นอุดรภาพของพระเจ้ในคัมภีร์อุปนิษัท

แต่อย่างไรก็ตามหากมิได้มุ่งมองไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้กับ actual entity ของไวท์เฮด และความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้กับมนุษย์ในคัมภีร์อุปนิษัท ก็จะพบว่าลักษณะอุดรภาพของพระเจ้ทั้งสองฝ่ายมีความใกล้เคียงกันในลักษณะของความเป็นผู้ยิ่งใหญ่แห่งโลกและจักรวาล พระเจ้เป็นเสมือนเหตุแรกและเป็นปัจจัยหลักให้สิ่งอื่นในโลกดำรงอยู่และดำเนินไป ระบบจักรวาลวิทยาที่กล่าวถึงไว้ในคัมภีร์อุปนิษัท คือความรู้เกี่ยวกับการอุบัติและวิวัฒนาการของสกลจักรวาลจากพระพรหม (พรหมัน) รวมทั้งการตั้งอยู่และการดับไปของสกลจักรวาลในพระพรหม (พรหมัน)³⁸ ส่วนระบบจักรวาลวิทยาของไวท์เฮดคือ กระบวนการ concrescence และการที่ actual entity มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่และตายไป กระบวนการทั้งหมดมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงอยู่กับ หนึ่งบุคลิกลักษณะของแต่ละ actual entity สองความเป็น actual entity ที่ดำรงอยู่ในขณะนั้นและสาม การที่ actual entity นั้นๆกำลังจะกลายสภาพไป actual entity คือความจริงแท้แห่งจักรวาล พระเจ้ก็คือ actual entity หนึ่งซึ่งไม่มีความแตกต่างจาก actual entity อื่นๆ นอกจากความเป็นแก่นแท้ที่มีอยู่ก่อนของพระเจ้ (Primordial entity)

³⁸ วรลักษณ์ พับบรรจง, คัมภีร์ปัญจเวทนานตะ (มปพ., 2546), หน้า ก.

2. ประเด็นการมองลักษณะอัปกันตรภาพของพระเจ้าตามทัศนะของไวท์เฮด ถือว่ามีความเชื่อมโยงกันเป็นหนึ่งเดียวกับกระบวนการการดำเนินไปของจักรวาลวิทยาตามระบบปรัชญาของไวท์เฮด ไวท์เฮดอธิบายถึงธรรมชาติของพระเจ้าว่าธรรมชาติของพระเจ้ามี่ลักษณะเป็นประสบการณ์เชิงความคิด ธรรมชาติของพระเจ้าในที่นี้ปราศจากความเข้าใจในเชิงลบ เป็นอิสระสมบูรณ์ เป็นนิรันดร ขาดแคลนศักยภาพและไม่มีความรู้สึก การที่ไวท์เฮดอธิบายถึงธรรมชาติของพระเจ้าในลักษณะนี้ดูเหมือนจะสามารถแก้ปัญหาเรื่องความชั่วร้ายได้ในระดับหนึ่ง เพราะการปราศจากความเข้าใจในเชิงลบและการไม่มีความรู้สึกของพระเจ้า ทำให้พระเจ้าไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบเรื่องความชั่วร้ายที่เกิดขึ้นบนโลก และธรรมชาติในที่นี้ก็ถือเป็นธรรมชาติเดิมแท้บริสุทธิ์สูงสุดของพระเจ้า ปัญหาเรื่องความชั่วร้ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นมานั้นก็เนื่องมาจากการที่ธรรมชาติอันบริสุทธิ์ของพระเจ้าส่งผลกระทบต่อ actual entity อื่นๆ การส่งผลกระทบโดยตรงนี้ทำให้ actual entity มีความรู้สึกขึ้น ไวท์เฮดเรียกประสบการณ์ตรงนี้เป็นประสบการณ์ทางร่างกายหรือวัตถุ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างธรรมชาติเดิมแท้ของพระเจ้ากับสรรพสิ่งในโลก ประสบการณ์ในด้านนี้จำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกับประสบการณ์ในแบบแรก และมีลักษณะที่ต้องขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง เป็นผลที่สืบเนื่องมาและเป็นนิรันดร เต็มเปี่ยมไปด้วยศักยภาพและมีความรู้สึก

การที่ไวท์เฮดยึดเอาธรรมชาติเดิมแท้อันบริสุทธิ์สูงสุดของพระเจ้าเข้ามามีส่วนร่วมกับ actual entity ทั้งหมดที่ปรากฏอยู่บนจักรวาลแห่งนี้ ทำให้ actual entity (สรรพสิ่ง, อนุทุกอนุ, อะตอม, สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตบนโลก ฯลฯ) มีภาวะแห่งพระเจ้าแฝงอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระเจ้าซึ่งถือเป็น actual entity หนึ่ง มีการส่งผลกระทบต่อ actual entity อื่นๆ ทั้งหมดอย่างจำเป็น การอธิบายเช่นนี้ของไวท์เฮดทำให้พระเจ้ามี่ลักษณะอัปกันตรภาพอยู่ในทุกสิ่ง

ในคัมภีร์อุปนิษัทการอัปกันตรภาพของพระเจ้าคือการที่พรหมัน (ซึ่งถือเป็นความจริงแท้สมบูรณ์สูงสุด) คือแก่นแท้ของสรรพสิ่งทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ความเป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่งคือความสมบูรณ์เอกภาพที่มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวกัน ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นอนุตะของฝุ่นหรืออะตอมในอากาศก็ตาม ทุกสิ่งทุกอย่างมีพลังขับเคลื่อนอยู่ในจักรวาล มีต้นกำเนิดมาจากพรหมันทั้งสิ้น พรหมันหรือพระเจ้าคือสัจจะความจริงแท้สูงสุด ความแตกต่าง แปรกแยกและความหลากหลายของสรรพสิ่งคือการสำแดงปรากฏออกของพรหมัน แต่ความเป็นแก่นแท้ภายในสิ่ง (พรหมัน) หามีความแตกต่างกันไม่

สภาวะอัปกันตรภาพในคัมภีร์อุปนิษัทคือการแผ่ซ่านของสัจจะความแท้จริงนี้ (พรหมัน) เข้าสู่สรรพสิ่ง กระบวนการหรือวิธีการแผ่ซ่านของพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทไม่ได้มีการอธิบายไว้เป็นลำดับขั้นตอน แต่เมื่อพิจารณาถึงบ่อเกิดแรกของธรรมชาติในโลก พบว่าบ่อเกิดของธาตุเหล่านี้

คือพรหมัน กระบวนการการซึมแผ่ชานในที่นี้จึงเป็นลักษณะการซึมแผ่ชานผ่านธาตุดั้งเดิมเนื้อแท้ของโลกสู่การวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาไปเป็นสรรพชีวิตและสรรพสิ่ง

ประเด็นความเป็นธรรมชาติของพระเจ้าในคัมภีร์อุปนิษัตนั้น ธรรมชาติของพระเจ้าคือความสมบูรณ์สูงสุดและธรรมชาติอื่นนี่คือแก่นแท้ที่อยู่ในสรรพชีวิตและสรรพสิ่งในจักรวาล ความเป็นธรรมชาติของพระเจ้าไม่ได้อยู่แยกไปจากสรรพชีวิตและสรรพสิ่งในจักรวาล อาจกล่าวได้ว่าธรรมชาติของพระเจ้าถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสรรพชีวิตและสรรพสิ่ง ไม่มีการปฏิสัมพันธ์ใดๆ เกิดขึ้นระหว่างพระเจ้ายกกับสรรพสิ่งอันจะทำให้สรรพสิ่งนั้นมีลักษณะบางอย่างแตกต่างไปจากพระเจ้า ความแตกต่างหลากหลายของสรรพสิ่งในคัมภีร์อุปนิษัตเกิดจากการปรากฏสำแดงออกของพรหมัน โดยที่ความเป็นธรรมชาติเดิมแท้อันบริสุทธิ์สมบูรณ์ยังคงอยู่เป็นแก่นของสิ่งนั้น มิได้มีการเปลี่ยนแปลงไป ความแท้จริงของสรรพชีวิตและสรรพสิ่งอยู่ที่แก่นแท้ (พรหมัน) หาใช่รูปลักษณ์ภายนอกที่มีความแตกต่างกันไม่

ตามทฤษฎีแห่งกระบวนการการดำเนินไปของจักรวาล ไวท์เฮดอธิบายว่า actual entity หนึ่งๆ มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตัวเองได้ (self-creative) ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงและความสามารถในการพัฒนาตัวเองได้อย่างเป็นอิสระตามกระบวนการนี้ถือเป็นศักยภาพหนึ่งของ actual entity เมื่อนำศักยภาพนี้ของ actual entity มาเปรียบเทียบกับสรรพสิ่งต่างๆ ในคัมภีร์อุปนิษัต (actual entity ของไวท์เฮดเปรียบได้กับสรรพชีวิตและสรรพสิ่งในคัมภีร์อุปนิษัต) พบว่าศักยภาพในที่นี้ไม่อาจที่จะมีอยู่ได้ในสรรพชีวิตและสรรพสิ่งตามทัศนะที่ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์อุปนิษัต เพราะทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ภายใต้การเกิดขึ้นอันมีปัจจัยมาจากพรหมัน ในขณะที่สรรพชีวิตและสรรพสิ่งดำเนินไปก็อยู่ภายใต้การปรากฏสำแดงออกของพรหมันและจุดจบสุดท้ายของสรรพชีวิตและสรรพสิ่งก็คือการกลับคืนสู่พรหมัน